

VOSZKA ÉVA

Állami tulajdonlás – elvi indokok és gyakorlati dilemmák

Az 1990-es években uralkodó általános felfogás szerint a közép-kelet-európai gazdasági rendszerváltás egyik sarokköve a magántulajdon kiterjesztése, ezen belül az állami vagyon magánkézbe adása. Ezért az elmúlt években a szakirodalom és a politika is főként ahhoz keresett érveket, hogy miért célszerű privatizálni az állami cégeket. A végjáték, a maradékvagyon eladása és esetenként a sikertelen ügyletek korrekciója ismét a politikai viták keresztútjába állította a privatizáció kezdetétől vitatott elméleti alapkérdéseket. Fontos-e egyáltalán a tulajdonos kiléte? Mi indokolhatja az állami tulajdon fenntartását-kiterjesztését? Működhet-e az állam jobb tulajdonosként piacgazdasági feltételek között, mint a tervgazdasági háttérrel? Az elméletek érvényessége most, a piacgazdasági átalakulás közel másfél évtizedes tapasztalatainak birtokában a gyakorlat alapján is vizsgálható.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: L33, G34.

A privatizáció lezárása és a megmaradó állami vagyon kezelésének szervezeti-intézményi reformja kisebb-nagyobb megszakításokkal 1997 óta napirenden van Magyarországon. Erre azonban mindmáig nem került sor, és az eladásokkal megbízott Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. (ÁPV Rt.) 2004 közepén 154 cég 822 milliárd forintos – nagyobb részt elvileg privatizálható – vagyona felett rendelkezett.¹ Ráadásul a magántulajdon részesedése a gazdaságban két év stagnálás után 2002-ben majdnem másfél százalékponttal csökkent, és 2003-ban kisebb volt, mint az ezredfordulón.² Ennek oka lehet az állami cégek tőkéjének növekedése vagy a magánszektor szűkülése, például a külföldi befektetések egy részének kivonása, de az is, hogy a privatizáció nem egyirányú utca: sor kerülhet kényszerű vagy önkéntes visszaállamosítására, illetve tágabb értelemben az állami tulajdon kiterjesztésére.³ Részben ezért – de részben az állami intézmények közöt-

* A cikk Ludányi Arnolddal közösen jegyzett tanulmányunk (*Ludányi-Voszka* [2004]) alapján készült, amelyet a Bábolna Rt. megbízására írtunk. Köszönettel tartozom a támogatásért a Pénzügykutató Alapítványnak is.

¹ Ebbe a körbe tartozott 2004 őszén 19 erdőgazdaság, 24 Volán-cég, öt állami gazdaság, kilenc kiemelt, jelentős súlyú társaság, köztük a Magyar Villamos Művek, az Antenna Hungária, a Malév, a Magyar Posta, a Szerencsejáték Rt., négy speciális bank, öt filmvállalat, a Mahart néhány részlege, valamint a Mol kisebb-ségi pakettje és a Richter Gedeon gyógyszergyár feltételeken, átváltható kötvényekkel privatizált része – de olyan kis cégek is, mint a Mese Cukrárszda Bt. vagy a Helena Biokozmetikai Szalon.

² Pitti Zoltán adatai vállalati beszámolók alapján, a pénzügyi szektor és az *offshore* vállalkozások nélkül, a kettős könyvelést vezető társaságok jegyzett tőkéjében számítva.

³ A legnagyobb tételek: a Postabank konszolidációja, a Malév, a Concordia Rt. és a Bizományi Áruház Vállalat, illetve az M1-es autópálya koncessziós szakaszának és a szövetkezeti üzletrészeknek az állami megvásárlása (lásd részletesen *Voszka* [2001], [2002]) után pedig az M5-ös és a Nagyatádi Konzervgyár állami kézbe vétele.

ti vagyonscsoportosítások miatt – az ÁPV Rt. hozzárendelt vagyona 1999-ben és 2003-ban is több százmilliárd forinttal nőtt, és 2004 nyarán a hullámzó ütemű eladások ellenére 220 milliárddal meghaladta a hat évvel korábbi értéket.⁴ S ebben még nincsenek benne a minisztériumi tulajdonlás olyan nagy tételei, például a Magyar Fejlesztési Bank, a Magyar Államvasutak, az autópályák vagy a villamosenergia-rendszert irányító Mavir.

Az állami vagyon tehát ma sem elhanyagolható nagyságú, és mint ahogy eddig, ezután is időről időre kiterjedhet. A privatizációnak van még tere, és a nemrégiben feléledt heves politikai támadásoknak van még tétje.⁵ Ezért talán nem anakronizmus feleleveníteni, és a magyar tapasztalatok fényében is megvizsgálni néhány alapkérdést.

Fontos-e a tulajdonos kiléte?

A közgazdasági elméletek többsége azt feltételezi – amit a hétköznapi tapasztalatok is alátámasztani látszanak –, hogy *a tulajdonos kiléte fontos*: a magán- vagy közösségi tulajdon jelenléte perdöntő a vállalatok működése szempontjából.

Az álláspontot *De Alessi* [1980] így foglalja össze: „A tulajdonjogok számítanak. A tulajdonjogok különböző rendszereinek hatásai a magatartásra és a jólétre jelentősek és átfogók. Az erőforrások felhasználásához fűződő jogok struktúrájának különbségei szisztematikusan és előre jelezhető módon befolyásolják a magatartást” (272., 274. o.).

Ezt azonban többen vitatják, és a kételyeket az elmúlt évek közép-kelet-európai privatizációs kudarcával, ugyanakkor az átalakulás más útját követő Kína látványos sikereivel is alá lehetett támasztani.

Az érvelés egyik kiindulópontja szerint minden vállalat – a mérettől és a tulajdonosi szerkezettől függetlenül – hierarchiát, azaz a piactól eltérő irányítási-koordinációs mechanizmust jelent (*Williamson* [1996] 17. o.). *A hasonló* belső irányítás különösen *a nagy méretű állami és magáncégek* működésében szembeötlő. A kormányzati szektor gazdaságtanának szakértője, *Joseph Stiglitz* szerint mindkét esetben jellemző a megbízó-ügynök típusú kapcsolatok hosszú láncolata, a napi tulajdonosi ellenőrzés hiánya, a felelősség delegálása, a menedzsment jelentős autonómiája és önérdék követése a közösség, illetve a részvényesek érdekeinek rovására, ami magántulajdon esetében sem zárja ki a járadékavadász magatartást (*Stiglitz* [2000] 221–222. o., [2001] 36. o.). E logika következetes érvényesítése arra az eredményre vezet, amit *John Kenneth Galbraith* már korábban megfogalmazott: a modern nagyvállalatoknál, működjenek akár a kapitalizmus, akár a szocializmus körülményei között, a végső tulajdonos kiléte nem meghatározó tényező (*Galbraith* [1990]).

Az érvelés másik iránya *a verseny* szerepét helyezi a középpontba, azt állítva, hogy *az fontosabb a tulajdonnál*.⁶ Az elemzők abban egyetértenek, hogy a konkurencia intézménye lényeges feltétele mind az allokáció, mind az üzemeltetés, ezen belül a vállalatirányítás hatékonyságának, mert jobb teljesítményre ösztönzi a menedzsmentet, és az összehasonlítás lehetőségével pótlólagos információt ad a tulajdonosoknak, javítva az ellenőrzés

⁴ Az ÁPV Rt. Privatizációs Monitor megfelelő évfolyamai (<http://www.apvrt.hu/v20539.html>), folyó áron, a mindenkori nyilvántartási értéken.

⁵ 2004 nyarán a parlamenti ellenzék kampányt indított általában a privatizáció, ezen belül néhány cég eladása ellen (*Csuhaj* [2004]), majd az ősi kormányváltás után a Fidesz bejelentette, hogy népszavazást kezdeményez a privatizáció leállítására (*A Fidesz...* [2004]).

⁶ A vitáról jó áttekintést ad *Shirley-Walsh* [2004] 5–14. o.

esélyét. A verseny elsődlegességének hívei szerint ilyen környezetben az állami vállalatok is működhetnek piackonform módon. Irányítási rendszerük a korlátozó szabályok lebontásával, az ösztönzés átalakításával, a szakapparátusok és a szervezeti formák reformjával lényegesen javítható. Az ellentmondásos empirikus eredmények közül az újabb írások azt hangsúlyozzák, hogy a washingtoni konszenzus liberalizáció–stabilizáció–privatizáció szentháromságát nem alkalmazó kínai átalakulás komoly sikereket ért el (*Stiglitz* [2000] 232–233. o., [2001] 37., 45. o.).⁷

A vitapartnerek nem fogadják el, hogy az állami cégek verseny piacon ugyanolyan hatékonyak lennének, és elméletileg is megkérdőjelezzik, hogy az állami tulajdon együtt járhat-e a versennyel. Érvelésük szerint egyrészt a politika beavatkozásai⁸ ilyen feltételek között is eltérítik a vállalatokat a piaci racionalitástól (*Shleifer–Vishny* [1994], *Boyco–Shleifer–Vishny* [1996]). Az állami tulajdon létrehozásának-fenntartásának főszabályként éppen az a célja, hogy a versenyt és az autonóm, profitmaximalizáló vállalatvezetést kiküszöbölje (*Nellis* [1994]). Ráadásul maguk az állami cégek is sokszor sikerrel szorgalmazzák a piacra lépési korlátok megemelését és a konkurencia kiszorítását (*Sappington–Sidak* [1999]). Vagyis *a verseny hatása a politikai befolyás érvényesítésétől függ*. Márpedig a politika nagy valószínűséggel beavatkozik, mert ez ebből származó hasznokat learthatja anélkül, hogy ennek közvetlen és közvetett (a támogatásokkal és a hatékonysági veszteséggel mérhető) költségeit viselnie kellene (*Boyco–Shleifer–Vishny* [1996]). Konfliktus esetén tehát *a tulajdon szerepe erősebb, mint a versenyé*.

A vitához új szempontokat ad a kelet-közép-európai átalakulás. Egyfelől gyakorlati példákra hivatkozva lehet amellet érvelni, hogy az állami vagyon *magánkézbe adása nem szükséges feltétel* az érintett cégek vagy a gazdaság egészének hatékonyabb működéséhez. Több empirikus felvétel szerint az 1990-es évek első felében az állami cégek menedzsmentje is jól alkalmazkodott a gyökeresen megváltozott feltételekhez: sokan hozzáláttak a cégek termelési szerkezetének, piaci orientációjának, belső működési módjának átalakításához, azaz a reorganizációhoz (például *Pinto–Belka–Krajewski* [1993], *Aghion–Blanchard–Carlin* [1994], *Stark* [1994], *Grosfeld–Roland* [1995], *Voszka* [1990], [1997]). Az idézett elemzéseknek azonban szinte mindegyike rámutatott a reorganizáció korlátozottságára, arra, hogy az inkább csak defenzív, nem pedig stratégiai jellegű volt, a cégeknek csupán egy részét jellemezte, illetve a kedvező hatások átmenetinek bizonyultak – vagyis hosszú távú, átfogó megoldást csak a privatizáció hozhat.

Szélesebb körben elfogadott az a nézet, amely szerint *a magántulajdon nem elégséges feltétele* a piacgazdaság megfelelő működésének. A közösségi tulajdonban lévő vállalatokat a meghatározó befolyás és működési mód alapján sok elemző „politikai cégnek” nevezi (például *De Alessi* [1987]). Egyre több kutatás mutatja azonban, hogy ezt a kategóriát nem lehet egyszerűen az állami tulajdonra korlátozni.

„Elvileg sem létezik olyan mágikus vonal, amely elválasztaná a politikusoktól a cégeket a privatizáció után” (*Shleifer–Vishny* [1994] 998. o.). „A privatizáció nem akadályozza meg a lobbikat abban, hogy ... folyamatosan megpróbálják befolyásolni a gyenge kormány döntéseit a privatizá-

⁷ Ez vita több ponton érintkezik azzal a nézetkülönbséggel, amely a privatizáció és demonopolizáció elsőbbségéhez kapcsolódik, leegyszerűsítve: szét kell-e választani a nagy állami vállalatokat az eladás előtt, illetve érdemes-e tiltani az összevásárlást. Az átalakulás versenypolitikájának erre a tárgyunktól távolabb eső alapkérdésére itt nem térünk ki.

⁸ Az állami tulajdon működési kereteinek meghatározását ugyanúgy *par excellence* politikai kérdésnek tartjuk, mint annak megszüntetését, a privatizációt (*Mihályi* [1998] 347. o.), ha a politika a törvényi keretek meghatározását és betartásuk ellenőrzését jelenti. A cikk a „politikai beavatkozás” kifejezést ettől eltérően – de a most idézett szerzők fogalomhasználatával összhangban – a rövid távú, napi, pártpolitika értelmében használjuk.

ció előtt és azután is” (Roland [2000], 238. o.) – és, tegyük hozzá, a kormányokat sem gátolják abban, hogy ilyenfajta nyomásoknak engedjenek.

Az állam és a magánvállalatok közötti kapcsolat – a szabályozók és szabályozottak viszonyának vagy általánosabban, a közösségi választásoknak a keretébe rendezve – már sok évtizede tárgya a közgazdasági elméleteknek. Rövid bemutatásukra a következő alfejezetben, az állami tulajdon indokainak bemutatásakor kerítünk sort. Most csak a közép-kelet-európai átalakulás néhány friss példájával illusztráljuk egy tekintélyes nemzetközi pénzintézet tízéves tapasztalatokat összegző megállapítását: „...az állam és a cégek közötti kapcsolatok továbbra is szorosak... A vállalatok »depolitizálása« nagyon tökéletlen maradt minden átalakuló országban” (EBRD [1999] o., 115., 128–129. o.).

Az EBRD [1999] vállalati kikérdezésen alapuló nemzetközi összehasonlítása szerint az állam „megvásárlásának” (*state capture*) erősödésére minden átalakuló országban utalnak jelek. Részletesebb elemzések azt mutatják, hogy a törvények, kormányzati politikák és szabályozások befolyásolásának legnagyobb játékosai az újonnan alapított magáncégek (Hellman–Kaufman [2001]).⁹ A politika és a gazdaság összefonódását mutatja ezen kívül az állami piacteremtés és támogatás fennmaradása-visszaépülése az 1990-es években, aminek a privatizált és zöldmezős magáncégek is aktív motorjai és hasznélvezői (például Somogyi–Török [1993], Csaba [1994], Roland [2000], Voszka [2003]).

Mindebből az következik, hogy a magántulajdon önmagában nem elegendő a vállalatok költségvetési korlátjának keményítéséhez, nem teremt automatikusan sem versenyt, sem hatékony vállalatirányítási módszereket (lásd többek között North [1992], Murrell [1992], Olson [1992], Vickers–Yarrow [1993], Kornai [2000], Stiglitz [2001]). A most idézett szerzők közül többen azt a nézetet képviselik, hogy a privatizáció túlságosan nagy hangsúlyt kapott a közép-kelet-európai átalakulásban, más elemek rovására. Abban pedig mindannyian egyetértenek, hogy a magánkézbe adás csak akkor hozza magával a várt kedvező társadalmi és gazdasági hatásokat, ha azt más intézményi változások kísérik, elsősorban a tulajdonjogok pontos definiálása és biztonságuk garantálása, valamint a verseny strukturális és szabályozási alapjainak megerősítése.

Az intézményrendszer fontos eleme a *magántulajdonosi struktúra konkrét felépítése*. A fejlett piacgazdaságok tulajdonosi szerkezetének különbségeiből is világos volt, hogy a kapitalizmusnak többféle altípusa létezik, leegyszerűsítve: a likvid tőkepiacok működésére, dekoncentrált tulajdonlásra építő angolszász modell és a nagy pakettekkel rendelkező intézményi befektetők, bankok, vállalatcsoportok meghatározó szerepét mutató német, illetve japán modell. Az átalakuló tervgazdaságok tovább árnyalják a képet. A magántulajdon kialakulásának, ezen belül a privatizációnak a különböző módszerei a tulajdonosi szerkezet egyes altípusain belül is másként befolyásolják a vállalatok működését. A szisztematikus, átfogó elemzés még hiányzik, de néhány jellegzetesség így is kiemelhető.

A legtöbb kutatás a különböző tulajdonosi szerkezeteknek a reorganizációra, a cégek teljesítményére és a vállalatirányításra gyakorolt hatásaival foglalkozott. Következtetések lényege hasonló: az eredmények általában gyengébbek az alkalmazotti-menedzseri kivásárlás, illetve a szétszórt osztott tulajdonlás esetén – ezért a cseh kuponos és az orosz, vállalaton belüli csoportoknak kedvező privatizációt sok kritika érte –, míg a legjobbnak a külső, sokszor külföldi stratégiai befektetők koncentrált tulajdonlása mutatkozott (például Aghion–Blanchard–Carlin [1994], Frydman–

⁹ Magyarországon különösen érzékeny területek a természetes monopóliumok, a szabályozott tevékenységek, valamint a kibocsátás szempontjából is koncentrált (ezért egyenként is fontos) külföldi befektetések (Voszka [2003]).

Rapaczinski [1994], Grosfeld–Roland [1995], EBRD [1997], [1998], Roland [2000], Iskander–Chamlov [2000], Djankov–Murrell [2002]).¹⁰

Differenciáltabb a kép a politikához fűződő kapcsolatok szempontjából. Egyes szerzők szerint „a politika által irányított” (regulált) vállalatok mellett a menedzsment irányította cégek kötődnek a legszorosabban a politikához, illetve a tömeges privatizáció teremt olyan erős érdekcsoportokat, amelyek képesek befolyásolni a kormányzati magatartást, a törvényeket és a szabályozást – azaz blokkolni tudják a reformokat (Shleifert–Vishny [1994, 1018., Roland [2000] 264., 323. o.). Mások viszont a piacok és a jövedelmek állami újraelosztásának vizsgálatából arra a megállapításra jutnak, hogy az ilyen előnyök megszerzésére leginkább a nagyvállalatok, a magángazdaság körében a külföldi stratégiai tulajdonosok képesek (Csaba [1994] 196. o., Voszka [2003] 236. o.). Az oroszországi „oligarchiaprivatizációt” pedig sokan teljes egészében elhibázottnak látják. „A strukturális alkalmazkodás költségei másodlagosak ahhoz a járadékivonáshoz viszonyítva, amelyet egy elit gyakorol, kizsákmányolva az államot saját meggazdagodása érdekében” – írja Anders Aslund, ennek mértékét a nemzeti termék nyolevnan százalékára becsülve (Aslund [1997] 459., 461. o.).

Az állami vagyon magánkézbe adásának sikere tehát több átalakuló országban nem bizonyult felhőtlennek a gazdaság egésze szempontjából, de sokszor az érintett cégek számára sem. A privatizált vállalatok vagy tevékenységek működésképtelensége miatt több akció felszámolásba vagy visszaállamosításba torkollott. Ezért nem megalapozatlan az a következtetés, hogy *nem minden privatizáció jobb az állami tulajdonnál* (Roland [2000] 342. o.).

Kutatásaink azt az álláspontot támasztják alá, hogy bár az állami és a magáncégek irányítása között sok a hasonlóság, a tulajdon jellege olyan *lényeges különbségeket* okoz, amelyek keresztezik többek között a verseny hatását is – azaz a magántulajdon *szükséges feltétel* a hatékony versenypiac kialakulásához.¹¹ A kelet-közép-európai átalakulás másfél évtizede azonban azt is meggyőzően bizonyítja, hogy ez *nem elégséges feltétel*. A végeredmény függ az általános intézményi feltételek alakulásától, a tulajdonosváltás módszerétől és a nyomában kialakuló új tulajdonosi szerkezet jellemzőitől.

A magánkézbe adás ellentmondásos hatásainak alighanem az az egyik legfontosabb közvetlen magyarázó tényezője, amit G. Yarrow és P. Jasinski nyomán *a privatizáció paradoxonának* nevezhetünk.

„Mivel a privatizáció állami tevékenység, ... a privatizációs döntéseket magukat is inkább politikai célok vagy a politikai hasznosság vezérli, mint a közérdek célja. ... Bár a privatizáció célja lehet minden gazdaságban a politikusok beavatkozásának korlátozása a gazdaság mindennapi működésébe mikrogazdasági szinten, az átalakítás maga csak állami intézkedésekkel, politikai eszközökkel valósítható meg. ... a kormányzati kudarc egyszerre a privatizáció egyik mozgatórugója és hatékony megvalósításának akadályá” (Yarrow–Jasinski [1996b] 29., 42., 18. o.).¹²

¹⁰ Ettől eltérően Blanchard [1997] 127. o. „a gondosan tervezett insider privatizációt” nevezi a legjobb megoldásnak a reorganizáció szempontjából, arra hivatkozva, hogy a külsőknek eladás a vállalatok ellenállása miatt nehezen valósítható meg. Érdemes megjegyezni – mint arra a cikk opponense felhívta a figyelmet –, hogy az empirikus kutatások zöme az 1990-es évek első felének adatait dolgozta fel. Nem kizárt, hogy a teljesítmények később módosultak; a tőzsdén keresztül eladott, osztott tulajdonban lévő cégek például Magyarországon ma a legjobbak közé tartoznak.

¹¹ A sokszor hivatkozott kínai ellenpélda nem meggyőző. A magántulajdon különböző formái a gyorsan növekvő ázsiai országban is egyre jobban virágznak külföldi vegyes vállalatok és zöldmezős beruházások, tőzsdéi részvények és más magánbefektetések formájában.

¹² Ez másképpen fogalmazva azt jelenti, hogy a következő fejezetben elemezendő közérdekelmélet nemcsak az állami tulajdonra, hanem annak megszüntetésére sem áll.

Ez az idézet is utal a kormányzati kudarc lehetőségére. Ha vitatható, hogy vajon a magántulajdon szükséges és egyben elégséges feltétele-e a versenyen alapuló piacgazdaság működésének, még inkább indokoltnak látszik a kérdés: vajon szükséges és elégséges feltétele-e az állami tulajdon azoknak a céloknak az eléréséhez, amelyre a kiterjesztés vagy a fenntartás mellett kardoskodók hivatkoznak. Nézzük az érveket!

A közérdektől a piaci kudarcon át a járadékvadász játszmáig

Az időben változó elméletek az érveknek egyre több rétegét tárták fel. Kiindulópontnak a közérdekek elméletét (*public interest theory*) tekinthetjük, amely általában kedvezően ítéli meg a kormányzati beavatkozások hatását, azt feltételezve, hogy a döntéshozók tökéletes információk birtokában a közérdeket képviselik: képesek a közjó felismerésére, majd ennek (és csak ennek) érdekében cselekszenek. Az elméletnek az állami vállalatokat érintő felfogása szerint a köztulajdonba vétel hatására a szolgáltatások minősége javul, ára csökken, az iparág irányítása hatékonyabb, a vállalatvezetés a közérdeket juttatja érvényre (*Morrison* [1933]-t, a az egykori brit munkáspárti közlekedési minisztert idézi: *Moore* [1986] 481. o.). Mások az állami tulajdonnak a gazdaság és technológia fejlesztésére, a foglalkoztatásra gyakorolt kedvező hatását hangsúlyozzák. E logika ahhoz a korábban már említett állásponthoz vezet, hogy tiszta versenypiaci feltételek között az állami cégek éppen olyan hatékonyak lehetnek, mint a magánvállalkozások. Tökéletlenül működő (például externáliákkal vagy monopóliumokkal terhelt) piacokon az állami tulajdon jobb a magánérdekek szabályozatlan érvényesülésénél, mert korrigálni tudja a hibákat. Az utóbbira egyébként az állami szabályozás is alkalmas lehet.

A megközelítés ma már nyilvánvalóan leegyszerűsítőnek látszik, de két fontos pontra felhívja a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a piacszerkezet jellemzői minden vállalat teljesítménye szempontjából fontosak, másrészt pedig arra, hogy az állami célok elvileg nemcsak a tulajdonnal, hanem más – szabályozási – eszközökkel is elérhetők.¹³

Ezekkel a megfontolásokkal összefügg a kormányzati beavatkozásoknak, köztük az állami tulajdonnak az elmúlt évtizedekben egyre népszerűbb indoklása, a *piaci kudarccok* elmélete. „Az állami tulajdon az egyik fő megoldása a piaci kudarcnak azokban az iparágakban, ahol a verseny lehetetlen, nem kívánatos, vagy nagyok az externáliák” – írja *Vickers–Yarrow* ([1993] 45–46. o.). A monopolista-oligopolista szerkezeten és a társadalmilag káros mellékhatásokon kívül a piaci kudarc oka lehet a közjavak vagy a nem teljes – csökkentett kínálatú – piacok (biztosítás, tőkepiacok) léte, az információs kudarc (a fogyasztók ismereteinek korlátozottsága), az egyensúly inflációban vagy munkanélküliségben mutató megbotlása is (*Stiglitz* [2000] 88–97. o.). Az állami beavatkozás és a köztulajdon indítéka ilyenkor az a tapasztalat vagy feltételezés, hogy a magánbefektetők nem képesek, illetve nem hajlandók valamilyen tevékenység hatékony ellátására – a kormányzat viszont igen.

A piaci kudarccok kiküszöbölése *sajátos állami célként* is megfogalmazható. A leggyakrabban hirdetett cél a közszolgáltatások fenntartása, a negatív externáliák mérséklése, a foglalkoztatási szint megőrzése a nagyvállalatok megmentésével, a regionális egyenlőtlenségek mérséklése, vagy a gazdaság stratégiai pontjainak – nemzetbiztonság, energetika – közvetlen ellenőrzése, amelyek jellemzően nem versenypiaci keretekben működnek.¹⁴

¹³ E fontos állítással a szakirodalom részletesen foglalkozik; a téma általános összefoglalását lásd *Stiglitz* [2000]. A kérdésre a magyar tapasztalatok elemzésekor visszatérünk.

¹⁴ A sajátos célok elérését az állami tulajdonlás melletti érvek minden felsorolása tartalmazza, lásd többek között *Yarrow–Jasinski* [1996b] 5–6. o. vagy *Karsai–Krasznai–Lajtai–Némethné* [1997] 38. o.

A speciális kormányzati célok közé az érvek két további csoportja is besorolható, amelyet azonban külön kategóriaként érdemes kezelni, mert itt a közérdek érvényesítése még elvileg sem annyira egyértelmű, mint az előbb felsorolt esetekben. Az egyik a redisztribúció, a másik a közvetlen politikai érdek.

A *jövedelmek újraelosztása* nemcsak általában a kormányzati beavatkozásnak lehet fontos indoka (például *Stiglitz* [2000] 97–99. o.), hanem az állami tulajdon fenntartásának-kiterjesztésének is. A redisztribúció piacán a keresletet az erős alkupozícióval rendelkező csoportok teremtik, amelyek az újraelosztásból jó eséllyel hasznot húzhatnak, a kínálatot pedig a szavazatszerzésben vagy más előnyök megszerzésében bízó politikusok, illetve a jövedelmük és hatalmuk kiterjesztésében érdekelt hivatalnokok. „Ilyen feltételek mellett a politikai cégeket (többek között az állami vállalatokat – *V. É.*) arra lehet használni, hogy elősegítsék vagy elrejtsek a javak átcsoportosítását kiválasztott csoportokhoz” (*De Alessi* [1987] 287. o.).

Az állami vállalatok által dominált tervgazdaságoktól eltekintve nem arról van szó, hogy a redisztribúció egészét fedező forrásokat elő lehetne teremteni a köztulajdonban lévő cégek jövedelmének elvonásával. Lényegesebb az állami szektoron belüli keresztfinanszírozás: veszteséges vállalatok vagy üzemeik mesterséges életben tartásával biztosítható a foglalkoztatás vagy a közszolgáltatások nyújtása is. A köztulajdon sokszor átrendezi az egyes társadalmi csoportok hasznait és terheit. (Például az autópálya állami kézbe vételét követő, központilag finanszírozott díjcsökkentés az út használóinak nyilvánvalóan kedvez, a terheket viszont kevésbé nyilvánvaló módon – az adózáson keresztül – másokra hárítja.) A keresztfinanszírozás és a tényleges terhek homályban hagyása technikailag egyszerűbb – illetve politikailag olcsóbb (*Boyco-Shleifer-Vishny* [1996] 311. o.) – a nyilvánosan vitatott költségvetési támogatások megszerzésénél.

„A politikusok számára ... a köztulajdonnak megvan az a potenciális előnye, hogy a folyamat nem transzparens. Vagyis az állami vállalatokat gyakran fel lehet használni arra, hogy a forrásokat átcsoportosítsák a kedvezményezett érdekcsoportokhoz és kedvezményezett területekhez, miközben az átcsoportosítás költségei rejtve maradnak azok előtt, akiknek ezeket viselniük kell” – írja *Yarrow-Jasinski* ([1996b] 6. o.). A magáncégek befolyásolásának tranzakciós költségei, közvetlen ráfordításai is magasabbak a jobb átláthatóság miatt, valamint azért, mert ezek közvetlen egzisztenciális függés hiányában, önálló tőkeerő és a több választható alternatíva birtokában jobban megkérhetik az állami cél teljesítésének árát (*Yarrow-Jasinski* [1996b] 21. o., és *Roland* [2000] 200–201. o.), illetve a velük kötött szerződések teljesítésének ellenőrzése drágább (*De Alessi* [1987] 287. o.).

Ha az állami vállalatok jövedelmének kiszivattyúzása kevés is ahhoz, hogy fedezetet adjon, mondjuk, a szociális kiadásokhoz, arra még elegendő lehet, hogy a pártok vagy egyes politikusok kasszáit feltöltse.

Az állami tulajdon „fogyasztási javakat biztosíthat a politikusoknak”, beleértve a presztízsberuházásokat is (*Yarrow-Jasinski* [1996b] 6. o.). A kiterjesztés oka lehet „... nem utolsósorban, és többnyire nem is bevallottan az állami szektor gazdasági erejének felhasználása a kormánypártok politikai céljaira” (*Karsai-Krasznai-Lajtai-Némethné* [1997] 38. o.).

A redisztribúciót lehetővé tevő köztulajdon ebben a felfogásban *közvetlen, nyers politikai érdekeket* is szolgálhat. Ezek elérésére kézenfekvő megoldás a hatalomra jutott pártokat támogató szervezetek vagy személyek megjutalmazása megrendelésekkel, a társaságok vezető testületeibe való kinevezésekkel, esetleg vagyონrészek kedvezményes-ingyenes juttatásával. Az utóbbi eszköz alkalmazható a szavazatszerzésre, a választók szélesebb körének megnyerésére, akárcsak a foglalkoztatás fenntartásának vagy az árak

mesterséges lenyomásának a közérdekre hivatkozó módszere. „A legújabb elméleti és empirikus kutatás hozzájárult annak a hitnek az eloszlatásához, hogy a kormányzati alkalmazottak a közérdek érvényesítésére törekuszenek. Ma már nyilvánvaló, hogy a kormányzati alkalmazottak minden más gazdasági szereplőhöz hasonlóan azokat a hasznokat próbálják megszerezni, amelyeket a döntéseik ellenőrzésére alkalmazott intézményekbe ágyazott tulajdonjogok struktúrája kínál” (*De Alessi* [1987] 281. o.).

E szempontok felvetése már messze távolodik a közérdek érvényesítésének eredeti feltételezésétől, új elméleti keretbe helyezve a kormányzati beavatkozás és az állami tulajdon létrejöttének indokait, működését és hatásait. A *közösségi választások elmélete* és az *új intézményi közgazdaságtan* közös kiindulópontja a korlátozott racionalitás és az önérdékkövető magatartás (*opportunism*), ami a gazdaság minden szereplőjére, így a politikai döntéshozókra is érvényes. A közösségi választások elméletének a vizsgált téma szempontjából legfontosabb megállapítása, hogy a szabályozás – vagy tágabb értelemben a kormányzati beavatkozás – a monopoljárdékok és más újraelosztási javak megszerzésére törekvő érdekcsoportoknak az állami döntéshozókra gyakorolt befolyását tükrözi, azaz a politikusok, a vállalati menedzserek és a szavazók közötti járadékvadász játszma eredménye (*Stigler* [1971]). Az egyes szereplők érdekérvényesítési képessége különböző: a kisebb, szervezett csoportok – elosztási koalíciók – esélye jobb, így nő a csak nekik kedvező, az összhatékonyságot csökkentő döntések valószínűsége (*Olson* [1965], *Peltzman* [1976]).¹⁵

A tranzakciós költségek elméletére és a szervezetelméletekre építő, az intézményi környezetet és az irányítási rendszereket (integrációs vagy koordinációs mechanizmusokat) középpontba állító új intézményi közgazdaságtan a bizonytalanság, az útfüggőség, az egyes szereplőcsoportok közötti alkufolyamatok elemzésére helyezi a hangsúlyt. Az állami tulajdonlást érintő megállapításaik közül különösen fontosak a következők. A megbízó-ügynök ellentét nemcsak a tulajdonos és a menedzsment kapcsolatára jellemző, hanem legalább annyira a politikusok és választóik viszonyára is (például *Shleifer-Visny* [1994], *Boycó-Shleifer-Visny* [1996], *Yarrow-Jasinski* [1996b]). Az egyes tulajdonosi típusok és meghatározott irányítási rendszerek között erős az affinitás: az „... állami tulajdon és a bürokratikus koordináció túlsúlya más koordinációs mechanizmusok felett ... szorososan összetartozó jelenség” (*Kornai* [1993] 128. o., hasonlóképpen *Kornai* [1990] 457. o.). Ezek a mechanizmusok és tulajdonosi formák a strukturális intézményi jellemzők miatt ugyanúgy kevésbé hatékonyak, mint a hozzájuk kapcsolódó redisztribúció (*Williamson* [1996] 203. o., *Roland* [2000] 97. o., *De Alessi* [1987] 284., 289. o.).

Mindennek fényében legalábbis nem magától értetődő, hogy a kormányzati beavatkozás, illetve az állami tulajdonlást alkalmas a közérdekek érvényesítésére, a piaci kudarcok korrigálására. A korlátozott sikeres alapján megfogalmazható a piaci kudarc ikerpárja, a *kormányzati kudarc* (az eredeti forrás *Coase* [1964]). A fő okokat Stiglitz négy olyan tényezőben foglalja össze, amelyekre az előbb bemutatott elméleti keretek elemzésekor már utaltunk: a korlátozott információ, a magánpiaci reagálásmódok és a szakapparátus fölötti ellenőrzés korlátozott lehetősége, valamint a politikai folyamatok sajátosságai (többek között a közérdek ismeretének és követésének gyengesége és a speciális érdekcsoportok befolyása) (*Stiglitz* [2000] 28–29. o.).

Érdemes külön is kiemelni, amit leírásunk több ponton is érzékeltetett: az elméleti írások zöme általánosságban elemzi a kormányzati beavatkozásokat, amelyeknek az álla-

¹⁵ Ez a megközelítés gyakran a szabályozás politikai vagy gazdasági elmélete, az állam foglyul ejtésének elmélete (*capture theory*), a magánérdek vagy érdekcsoportok elmélete elnevezéssel szerepel. A gazdag szakirodalomból lásd még az említetteken kívül többek között *Posner* [1974], *Olson* [1987], *Laffont-Tirole* [1991], *Shleifer-Vishny* [1994].

mi tulajdonlás csak az egyik altípusa. Sok szerző hangsúlyozza, hogy *a központi intervenció különböző formái helyettesíthetik egymást*. Hasonló hatásokat érhetnek el, de társadalmi költségeik különböznek. Ezért mindig ajánlatos megfontolni, hogy az állami tulajdonba vétel céljai nem érhetők-e el szabályozással és/vagy adókkal-támogatásokkal (Stiglitz [2000] 215. o.). A leggyakrabban említett alternatíva olyan „piackonform”, versenyztetésre épülő mechanizmusok alkalmazása, mint a szerződés-kötés magáncéggel bizonyos tevékenység ellátásra (*contracting out*), a közbeszerzés vagy más vásárlási aukciók meghirdetése (Stiglitz [2000] 217–219. o., [2001] 45. o., De Alessi [1987] 287. o.). Az idézett szerzők ezeknek a megoldásoknak a lehetséges hátulütőit is bemutatják, arra a következtetésre jutva, hogy minden eset külön vizsgálatra szorul.

Általános szabályként talán csak az orvosolhatóság (*remediableness*) próbájának elvégzését lehet javasolni. Ennek lényege Olivier Williamson összefoglalása szerint az, hogy a piaci és kormányzati kudarcokat, beleértve az állami tulajdont is, a reális lehetőségek fényében célszerű értékelni. Ahelyett, hogy a helyzetet egy hipotetikus ideális állapottal vetnének össze, azt kell megvizsgálni, hogy létezik-e olyan más lehetőség, amely gyakorlatilag is bevezethető, és kisebb a társadalmi költsége. „Az a lépés, amelyhez viszonyítva nem lehet egy másik megvalósítható, jobb, nettó haszonnal kecsegtető lehetőséget leírni és bevezetni, hatékonynak tekinthető” (Williamson [1996] 195. o.).

Az orvosolhatóság próbájának elvégzéséhez az első lépés az alternatívák természetének pontos ismerete. Az állami vállalatokkal kapcsolatban tehát fel kell tenni a kérdést, hogy miben is különböznek ezek a cégek a magántársaságoktól.

Különbségek az állami és a magáncégek között

Teljesítmények

A tulajdonosi szerkezetek eltéréseinek vizsgálatához kézenfekvő kiindulópont lenne a *teljesítmények összehasonlítása*, s így annak a gyakran hangoztatott állításnak az ellenőrzése, hogy az állami vállalatok kevésbé hatékonyak magánkézben lévő társaiknál. Csak-hogy a mérésnek módszertanilag és gyakorlatilag is sok buktatója van.

Az első az állami és magánvállalati csoport *összetételének különbsége*. Egyfelől a cégek sokszor éppen azért kerülnek állami kézbe, vagy azért nem privatizálják őket, mert veszteségesek – azaz az ok-okozati viszony fordított (Boyco–Shleifer–Vishny [1996] 309. o., Stiglitz [2000] 221. o.). Ez érvényes az átalakuló tervgazdaságokra is: a privatizáció lezárásához közeledve a maradék (esetleg visszaállamosított) vagyon jelentős részben ilyen elemekből áll. Másfelől az esetek zömében hiányzik, vagy legalábbis gyenge az összehasonlítási alap. Ha találunk is olyan vállalatokat a két tulajdonosi körben, amelyek hasonló tevékenységet folytatnak, akkor sem kizárt, hogy eredményeik különbsége valamilyen sajátos körülményből ered: éppen a jobb adottságok magyarázzák a tulajdonlás eltérését. (Például a sűrűn beépített területeken profitábilisabb a szemét összegyűjtése, ezért itt magáncégek működnek, míg falun gazdaságtalannak bizonyul, és ezért megmarad a közösségi tulajdon – Stiglitz [2000] 221. o.) De az állami vállalatok sokszor a piaci kudarcok enyhítésének indoka alapján monopolhelyzetben vannak, vagy más tevékenységi sajátosságok miatt az iparág egésze a köztulajdon körébe tartozik. Ilyenkor a teljesítmények összevetése egy országon belül lehetetlen – jó esetben is csak külföldi példákhoz fordulhatunk.

Ekkor azonban felbukkan a második nehézség: *a piaci és a szabályozási feltételek eltérése* (Yarrow–Jasinski [1996b] 17. o.), ami nemcsak a nemzetközi, hanem a belföldi mércéket is elbizonytalanítja. Hogyan lehetne megalapozottan összehasonlítani egy ver-

senykörnyezetben működő magánvállalkozás hatékonyságát egy olyan állami céggel, amely nincs kitéve a piaci versenynek, és jó eséllyel indul a veszteségtérítő támogatások megszerzéséért, viszont több bürokratikus kötöttség közepette, szűkösebb fejlesztési forrásokkal gazdálkodik, és kénytelen szem előtt tartani az állami tulajdonos speciális céljait?

A harmadik buktató éppen az állami cégek elé kitűzött *célok sajátos, ellentmondásos vagy homályos volta*. Az állami tulajdon fenntartásának-kiterjesztésének gyakran pontosan az az indoka, hogy a profitszempontokat keresztező kormányzati törekvések valóra váltását segítse. Ilyenkor nem indokolt a pénzügyi mércék szerinti összevetés a magánvállalkozásokkal, helyette inkább a speciális célok elérését kellene minősíteni. A „társadalmi jólét növelése” vagy a „közérdek érvényesítése” azonban nehezen operacionalizálható fogalmak, ezért gyenge alapot nyújtanak az értékeléshez. Az elosztási hatások megítélésében különösen nagyok a véleményeltérések, ezért ezeket a különböző értékrendek alapján gyökeresen más eredményekre lehet jutni (Yarrow–Jasinski [1996b] 16. o.). A ténylegesen megfogalmazott célok – például az árak leszorítása, a foglalkoztatás fenntartása és a nyereséges működés párhuzamos előírása – rendszerint elvileg is konfliktusban állnak egymással. A hierarchia és a súlyozás megállapítása, s ennek alapján az összesített mérleg megvonása metodológiailag bizonytalan.

Végül felvethető az állami vállalatok teljesítményének időbeli összehasonlítása, a privatizációt megelőző és az azt követő eredmények egybevetése (Shirley–Walsh [2000]). A tulajdonnal és a vállalatirányítás gyakorlatával együtt azonban többnyire a tőkestruktúra, a technológia, a piac is változik – nem beszélve a többi környezeti feltétel módosulásáról¹⁶ – és e tényezők hatását aligha lehet különválasztani.

Az itt csak röviden vázolt nehézségek ismeretében nem meglepő, hogy az empirikus kutatások egymásnak ellentmondó eredményekre jutottak az állami és magáncégek teljesítményének megítélésében.¹⁷ Szembeötlő, hogy az összehasonlítás buktatói szorosan kapcsolódnak az állami tulajdon fenntartásának-kiterjesztésének indokaihoz, ezért kiküszöbölésükre elvileg is kicsi az esély. Az indokok ugyanakkor nagymértékben befolyásolják az összehasonlítás másik, termékenyebbnek ígérkező terepét.

A működés sajátosságai

A köztulajdon működési jellemzőinek értékelésében az elméleti irodalom sokkal inkább egységes. A kiindulópont itt is az állami vállalatok elé kitűzött *célok jellege*. Noha közismerten leegyszerűsítés az, hogy a magáncégek tisztán profitmaximalizálásra törekzenek, az államiak céljai általában még kevésbé világosak.¹⁸ A strukturális ok az, hogy ebben a szerkezetben a tulajdonos maga is megbízott, mégpedig politikai jellegű ügynök: a szavazók választott képviselője. A tulajdonos és a menedzsment viszonyát jellemző (vállalati) megbízó–ügynök problémán kívül így az ellentmondásos kapcsolatot egy újabb szinten, *politikai megbízó–ügynök problémaként* is jelentkezik (Vickers–Yarrow [1991]).

¹⁶ Kiragadott példaként a reálárfolyam alakulására utalhatunk, amelynek változása az exportorientált vállalatok eredményeit önmagában is döntő mértékben befolyásolja – mint azt a Magyarországra korán betelepült, s a felértékelésre is hivatkozva milliárdos veszteséget kimutató cégek, így a General Electric éveken át nehezményezte.

¹⁷ Lásd például Yarrow–Jasinski [1996b] 17. o. vagy Stiglitz [2000] 220–221. o., aki egymás mellé állítja „az állami tulajdon jobb” és „a magántulajdon jobb” konklúzióra jutó elemzések hosszú sorát. Ennél egyértelműbb eredményre jut Shirley–Walsh [2000] tanulmánya, amely 52 magas idézettségű, kvantitatív elemzés közül 32-ben a magáncégek jobb eredményét találta (52–53. o.).

¹⁸ A különbségek leírása, ha más forrásra nem hivatkozunk, Yarrow–Jasinski [1996b] és Stiglitz [2000] elemzésére támaszkodik, lásd különösen az előbbi esetében a 7–15., az utóbbiében a 222–224. oldalakat.

Itt az a korábban már érintett kérdés merül fel, hogy a politikus képes-e felismerni a választók szándékait, és hajlandó-e azoknak az érdekében cselekedni. A választói preferenciák sokrétűek és ellentmondásosak, a megbízotti láncolatot pedig az bonyolítja, hogy a politikus mint az állami tulajdon „végső gazdája” absztrakció. A politikai aréna maga is megosztott, miközben a tulajdonosi jogokat, újabb áttételt beiktatva, a törvényhozás által kijelölt szervezetek gyakorolják. A politikai ügynök tulajdonosi szerepének hatékonyságát az is rontja, hogy demokráciákban a politikai tulajdonjogok inherensen bizonytalanok. A hatalomváltás intézményes lehetősége miatt egyetlen kormány sem vállalhat felelősséget az őt követő kabinetek tevékenységéért, vagyis fölöttébb kétséges, sőt voltaképpen lehetetlen, hogy bármelyikük hiteles elkötelezettséget vállaljon döntéseinek hosszú távú érvényesüléséért (*North* [1990] 52. o., *Przeworski* [1997] 418. o. és *Stiglitz* [2001] 95. o.).¹⁹ Ráadásul a politika szükségképpen kompromisszumokra épít, előnyben részesíti az elfogadottságot – azaz saját hatalmi szempontjait – a hatékonysággal szemben (*Williamson* [1996] 199. o.). Általános megítélés szerint a politikai piac sajátosságai – tökéletlenségéből²⁰ – az következik, hogy a választóknak a potyautas-jelenség és a magas költségek miatt az érdekeltységük és a képességük is gyenge az ellenőrzésre, ami tovább gyengíti a politikusok készletét az amúgy is rosszul definiálható közérdek követésére.

A politikai megbízó-ügynök probléma súlyosbítja a magáncégekre is jellemző *vállalati megbízó-ügynök* problémát, amelynek fő kérdése: milyen *ösztönzési és ellenőrzési rendszerrel* lehet rábírnai a menedzsereket a tulajdonosi célok teljesítésére?

A sajátos nehézségek első forrása a célok már többször említett konfúziója, ami aláássza az értékelés viszonyítási alapját. A második a tulajdonosi szerepet betöltő politikai döntéshozók gyenge ösztönöztsége arra, hogy figyelemmel kísérjék és szankcionálják a vállalatvezetők teljesítményét. A kormányzatnak elvileg nagyobb a kapacitása és több az eszköze az ellenőrzéshez, mint a magántulajdonosoknak, hiszen a törvényhozás és az állami kényszer monopóliumával is rendelkeznek. Ami hiányzik, az a közvetlen és erős (pénzügyi vagy pozicionális) érdekelttség a vagyon működtetésének eredményességében.

Ezek a politikai jellemzőkből fakadó, strukturális nehézségeken kívül rontja a helyzetet az állami portfólió *likviditásának korlátozottsága*, az érintett területek termékpiacon *versenyének elégtelensége*, valamint – részben a fenti két tényező következtében – a vállalatokra gyakorolt *tőkepiaci nyomás gyengesége*.

Az állami cégek tulajdonosváltásának magasak a gazdasági és politikai költségei (*De Alessi* [1987] 288. o.). A közép-kelet-európai privatizáció tapasztalataiból is tudjuk, hogy ezek közé kell számítani a választók preferenciáinak feltárását és az ellenzők megnyerését, a döntéshozatal (esetleg törvénymódosítás) egyeztetési procedúráját, a vállalatvezetés ellenállásának legyőzését, a vevők felkutatását és az eladás lebonyolítását, majd az utólagos támadások elhárítását. Márpedig a tulajdon könnyű átruházhatósága ugyanúgy információt adna a vállalatvezetők ellenőrzéséhez és az ösztönzéséhez,²¹ mint a termékpiacon verseny és a tőkepiac nyomása. E feltételek megléte ugyanis, mint korábban említettük, jó összehasonlítási alapot ad a teljesítmények értékeléséhez, segít elválasztani a

¹⁹ A hiteles elkötelezettség (*credible commitment*) nemcsak a tulajdonjogok biztonságának alapvető kategóriája, hanem perdöntő jelentőségű a vállalatok költségvetési korlátjának alakulásában és általában az állami vállalatok irányításának számos rész kérdésében is (lásd például *Kornai* [1980] 602–604. o., [1993] 171–172. o., *Schaffer* [1989], *Dewartipont–Maskin* [1995]).

²⁰ A „politikai piac” működése lényegesen eltér az árupiacokétól, noha az alapvető kategóriák, mint a kereslet és kínálat sajátos értelemben itt is léteznek. A jellegzetességekről lásd többek között *North* [1990], *Shleifer–Visny* [1994], *Boyco–Shleifer–Visny* [1996], *Yarrow–Jasinski* [1996b], *Przeworski* [1997]).

²¹ Ezért a privatizáció teljes leállításának deklarálása tovább rontaná a „bebetonozott” állami vagyon működésének hatékonyságát.

menedzsment tevékenységének az eredményekre gyakorolt befolyását más környezeti hatásoktól, fenyegetést és egyben ösztökélést jelent a vállalatvezetőknek.

Az állami cégek azonban Stiglitz szerint éppen e két fontos ponton különböznek a magánvállalatoktól: „...egyfelől nem kell tartaniuk a pénzügyi csőd lehetőségétől, úgynevezett puha költségvetési korláttal működnek, másfelől rendszerint nem kell aggódniuk a versenyfeltételeket illetően” (Stiglitz [2000] 222. o.). Ha konkurenciával sem a tulajdonlás, sem a kibocsátás piacán nem kell számolni, és sem a privatizáció, sem a felszámolás nem reális lehetőség, akkor ez messzemenő következményekkel jár a cég teljesítményére és a vállalatirányítási rendszer működésére. Ilyenkor ugyanis a menedzsereket piaci megfontolások kevésbé korlátozzák, többféle lehetőség közül választhatnak, mint a magáncégek vezetői, így könnyebben figyelmen kívül hagyhatják a fogyasztók mennyiségi és minőségi igényeit (De Alessi [1987] 288–289. o.). Ráadásul háttérbe szoríthatják a tulajdonos kívánságait is, pontosabban, kedvükre mazsolázhatnak közülük, elhárítva például a költségcsökkentési és kibocsátás növelési szándékokat, vagy a támogatások növelésével megkérhetik a díjak leszorításának árát.

Arról megoszlanak a vélemények, hogy mindez a menedzserei önállóság növekedéséhez, a közösségi érdek érvényesítésének álarcá mögé rejtett, járadékvadász önérdékvetés megkönnyítéséhez és a vezetői pozíciók stabilitásához vezet-e, vagy ellenkezőleg, a tulajdonosi jogokat gyakorló politikai döntéshozók hatalmi helyzete és a hierarchia által elősegített beavatkozási lehetőség bizonytalanná teszi a posztokat, korlátozza a vállalatvezetők diszkrecionális elhatározásait²² (azaz a piaci kockázat csökkenését a politikai kockázat növekedése ellentételezi). Az idézett szerzők egyetértenek viszont abban, hogy az állami vállalatok vezetőinek ösztönzése lazábban kapcsolódik a teljesítményekhez – pontosabban, nem piaci alku eredménye –, és mértéke elmarad a magáncégeknél elérhetőtl.

A most bemutatott különbségek két nagy csoportba sorolhatók. Az elsőbe a *politikai megbízó–ügynök problémával elválaszthatatlanul összekapcsolódó* elemek tartoznak: a tulajdonosi célok kitűzése és a vállalatok piaci teljesítményének ellenőrzéséhez fűződő politikai érdekelttség gyengesége. Ezek az állami tulajdon körében felfogásunk szerint *kiküszöbölhetetlenek*. Noha e feltételek a vállalati szintű megbízó–ügynök probléma kereteit is megszbáják, az eltéréseknek ebben a második csoportjában nagyobb a módosítás esélye.

Korlátozott változások Magyarországon

Változtak-e a magyar állami vállalatok működési sajátosságai az elmúlt években, ahogy a piaci verseny sokuk számára erősödött, és a privatizáció a végéhez közeledik? A vállalatirányítás átfogó elemzésére most nem vállalkozunk, csak az elméleti irodalom által felvetett néhány sajátosság érvényesülést vizsgáljuk meg: a célok jellegét, a vezetők piacának működését, a költségvetési korlát puhaságát és az ösztönzés-ellenőrzés módszereit.²³

²² A most hivatkozott elemzések közül az első nézet felé hajlik De Alessi [1987] (288–289. o.) és részben Stiglitz [2000] (224. o.), a másodikat pártolja ezzel szemben Yarrow–Jasinski [1996b] 9–10. o.).

²³ Az 1990-es évek második felében jellemző helyzetről lásd részletesen Voszka [2000]. A most következő leírás több állami vállalat és az ÁPV Rt. néhány vezetőjével 2004-ben folytatott beszélgetésekre, a holding vállalatirányítással kapcsolatos dokumentumainak elemzésére és személyes tapasztalatokra is épít.

Célok

A korábban elmondottak szerint az állami tulajdonlás céljai – a privatizációtól, mint a kormányzati kudarc kiküszöbölésének kísérletétől most eltekintve – három nagy csoportba sorolhatók: a piaci kudarcok korrigálása, a jövedelmek újraelosztásának megkönnyítése és közvetlen, rövid távú politikai célok elérése. E célkitűzések egy része a dolog természetéből következően *rejtőzködő*.

A redistribúciós hatásokról csak akkor esik szó a nyilvánosság előtt, ha annak nagyobb társadalmi csoportokra nézve kedvező a hatása (például a közszolgáltatások, energetikai vagy autópályadíjak alacsonyan tartása, az elbocsátások korlátozása). A rövid távú pártpolitikai célokat mindenki titkolni igyekszik, de azok részint nyilvánvalók – mint a nagyvállalati menedzsment és az igazgatósági tagok kiválasztása a pártokhoz „közel állók” közül –, részint néha messze hangzó botrányokkal bizonyítást is nyernek, mint a Tocsik-ügyben.

Az állami vagyonkezelés céljai, ha megjelennek is, az általánosságok szintjén mozognak. A köztulajdon fenntartásnak mindmáig hiányzik a tételes indoklása.

A tartós állami tulajdon listájának meghatározáskor nem követelmény a részletes indoklás. A cél csak a cégek egy részében azonosítható általános elvi megfontolások alapján az erdőgazdaságok esetében a környezeti externáliák, a Magyar Villamos Művek és a Posta esetében a szolgáltatás garantálása, illetve a stratégiai fontosságú monopóliumok jobb kézben tartásának igénye. De közvetlen és közvetett – az állami tulajdonlásból eredő hatékonyság csökkenéseként, illetve a vagyon értékvesztéseként megjelenő – költségeket hivatalos források ilyenkor is elvéve említik. Hiányzik továbbá annak mérlegelése, legalábbis a nyilvánosság előtt, hogy vajon ezek a célok nem érhetőek-e el a tulajdonlás helyett más, szabályozási eszközökkel.

A rejtőzködő jelleggel is összefügg, hogy a tulajdonosi célok *ellentmondásosak*. A sajátos céloknak szinte mindegyike korlátozza a jövedelmezőséget, márpedig a vagyonérték-növelés, profitabilitás vagy veszteség minimalizálás követelményét formálisan – a cégek üzleti terveibe építve – az állami tulajdonos is szorgalmazza. „... kiemelt célkitűzésünk volt, hogy a kontrolling szervezet és a kontrolling információs rendszer »magatartásirányító« szerepet töltsön be a szervezetben, a *vagyonnövekedés elvárásán alapuló tulajdonosi szemlélet* folyamatos közvetítésével” (ÁPV Rt. [2001] 6. o., kiemelés tőlem – V. É.). A vállalati menedzsmenttel folytatott vita – tervalku – tárgya az, hogy a korlátozó célokat milyen mértékben kell figyelembe venni, illetve teljesítésük mekkora hatékonysági áldozatot vagy pótlólagos támogatást indokol.

Tovább bonyolítja a helyzetet az állami tulajdonos *vagyonkezelői és privatizációs szerepek*, illetve a tulajdonos és szabályozó kormányzati intézményeknek a *konfliktusa*. Ha a speciális célkitűzések teljesítése rontja a pénzügyi eredményeket, akkor ez az eladási-bevételi érdekek rovására megy.

A konfliktusok szövevényét jól példázza az olajipar, a villamosenergia-ipar vagy a Richter Gedeon Gyógyszergyár ügye. Mindhárom eset kiindulópontja a termékek fogyasztói árának alacsonyan tartására irányuló kormányzati szándék, ami a deklarációk szerint közérdek, de – mint az áremelések halogatásának időzítései is utalnak rá – valójában szavazatszerzést szolgáló politikai-hatalmi érdek. Mivel a gáz- és áramdíj a közelmúltig teljes egészében hatósági szabályozás alá tartozott, a gyógyszerek fogyasztói árát pedig a társadalombiztosítási támogatás befolyásolja, a kérdés voltaképpen a tulajdonlástól függetlenül, szabályozással megoldható – más kérdés, hogyan hat ez rövid távon a cégek nyereségére, hosszabb távon az alapellátás körébe tartozó szolgáltatások kínálatára. Csakhogy éppen a stratégiai helyzetre hivatkozva az állam mindenütt tulajdonos is. Az árak mesterséges lenyomása szembekerül a profit és a normális körülmények között évente

több tízmilliárdos osztalékbevételek növelésének vagyonekezelői érdekeivel, és gátolta a privatizációt is. A politikai szempontok azonban – legalábbis átmenetileg – rendre utat törtek maguknak.

Ezek az esetek azt mutatják, hogy az állami tulajdon – és általában az állami szabályozás – köréből a közvetlen politikai érdekeket aligha lehet kirekeszteni. A profit- és vagyonnövelési célok általában alárendelt szerepbe szorulnak – de bizonyos körülmények között *elsődlegessé* is válhatnak. Ez azonban *ritka kivétel*, és inkább a tevékenység jellegevel, mint a tulajdonrész nagyságával függ össze.

Egy korábbi tanulmányban azt írtuk, hogy privatizált cégek kisebbségi tulajdonosaiként az állami szervezetek ugyanúgy a profinnövelésben érdekeltek, mint a többi tulajdonos (Voszka [2000] 556. o.). A tétel azonban további megszorítások nélkül nem állja meg a helyét. Nem igaz az aranyrésztvényes cégekre, amelyeknek eredményeiben az állam nem érdekelt, és mint az előbbi példák mutatják, más (politikai) érdekek kisebbségi helyzetben is felülírhatják a jövedelmezőségi-osztalékszerzési célt.

A másik oldalon az sem kizárt, hogy a többségi részesedés megtartásának fő célja a bevétel-szerzés. Erre az ÁPV Rt. jelenlegi portfóliójában példa lehet a Szerencsejáték Rt. vagy a bérbeadásra szakosodott ingatlankezelők. Két kérdést azonban ebben a viszonylag tiszta esetekben is fel lehet vetni: nem lehetséges-e, hogy az eladásból és az azt követő adókból nagyobb lenne az államkassza bevétele, továbbá biztos-e, hogy a privatizáció elutasítása melletti érveket nem színezi a politikai csatornába átutalt jövedelmek?

Az ellentmondásos és sokszor rejtőzködő tulajdonosi célok közvetlenül befolyásolják a vállalati vezetők kiválasztásának mechanizmusát is.

A vállalatvezetők piaca

Az állami vállalat irányítóit, az igazgatóságokat és a menedzsmentet – nem százszázalékos pakett esetében az öt megillető arányban – természetesen az állami tulajdonos nevezi ki. A magáncégektől eltérően *a kiválasztás politikai procedúra*, a hatalmon lévő pártok „humánpolitikusai” közötti egyezkedés tárgya. A döntéshozók törekszenek ugyan arra, hogy a delegáltak valamilyen területen (az érintett iparágban, a pénzügyekben vagy a jogban) jártas szakértők legyenek, de a kiinduló feltétel nem ez, hanem a pártokkal ápolt jó viszony – csak ezen a kereten belül lehet szempont a hozzáértés.

A jelölések politikai jellegének két közvetlen következménye a tulajdonosi jogok nagy részének gyakorlására hivatott igazgatóságok *nagy létszáma és instabilitása*. A munka mennyiségéhez viszonyítva jól fizető – nem alaptalanul *szinekúrának* tekintett – pozíciókra, különösen az állami vállalatok számának fogyatkozásával mindig több a jelölt, mint amennyi a hely; a legegyszerűbb megoldás a kibővítés. (Ez egyébként nem akadályozza a munkát. Személyes tapasztalataim szerint a tagok egy része ritkán szólal meg az üléseken.) A változékonyság pedig a választási ciklusokhoz kötődik. Ha az igazgatósági tagok politikai delegáltak, és kizárólag a hatalmon lévő koalícióhoz kötődnek – azaz a kormánypártok és az ellenzék között e téren nincs megállapodás –, akkor logikus, hogy a testületeket minden kormányváltás után le kell cserélni. Ritkaság, legalábbis a reflektorfényben álló nagy cégek esetében, hogy valaki szakmai tekintélye vagy mindkét oldalon erős kapcsolatrendszere miatt a helyén marad.²⁴

Bárhogyan alakul is az összetétel, az igazgatóságok tényleges befolyása strukturális okokból korlátozott, a tagok többsége meglehetősen passzív. Ennek oka a konkrét ismer-

²⁴ Az utóbbi években kivételnek számít a Magyar Olajipari Rt., a szóbeszéd szerint egy különalku miatt.

reték hiányossága, a célok ellentmondásossága, a tagok érdekeltségének jellege és az informális háttéralkuk nagy szerepe.

A külső, a vállalaton és a tulajdonosi szervezeten kívülről jött igazgatók zöme – akik a magyar állami vállalatok esetében a többséget adják – induláskor keveset tud a cégről. Mivel a tagság számukra többnyire második vagy sokadik állás, sem idejük, sem energiájuk nem marad arra, hogy menet közben alaposan tájékozódjanak. Aki egyáltalán elolvassa az ülések előtt néhány nappal kiküldött vaskos paksamétákat, az is hozott anyagból dolgozik. A kérdéseket a menedzsment előterjesztései „tematizálják”, és a válaszok fő irányát is azok szabják meg. A tagok inkább csak kérdezni tudnak, s ha a válaszokat nem tartják kielégítőnek, átdolgozásra visszaadják a javaslatot. Az igazgatóság az információs aszimmetria – a kevésbé elegáns magyar zsargon szerint a „megvezetés” – közismert jelensége miatt is óvatos. Döntési alternatívák betérjesztése nem gyakori, s akkor is csak egy-egy rész megoldást érint. Még ritkább, hogy az igazgatóság a menedzsment egyértelmű javaslatától gyökeresen elért határozatot hoz.

A kívülről kinevezett tagoknak érdekeltségük sem fűződik ahhoz, hogy nagyobb aktivitásukkal rendszeres konfliktusokat vállaljanak; fő törekvésük a poszt és az ezzel járó, fix összegű díjazás megtartása. Ez a cég eredményeihez nem kapcsolódik²⁵ – csak a kinevező állami tulajdonos jóindulatának a megtartásától függ. A ellentmondásos célok közül nehéz választani: mindig bizonytalan, hogy a főrésztvényes éppen melyiket részesíti előnyben. A racionális magatartás így az akadékoskodás és az összeütközések elkerülése, különösen azokban az általánosnak tekinthető esetekben, amikor feltételezni lehet a menedzsment és a tulajdonos közötti háttér-megállapodást. (Nem véletlen, hogy az igazgatósági határozatok túlnyomó többségénél egyhangú a szavazás.)

A tulajdonosi képviselő hatékonyságát gyengíti a *kétlelkűség*, a tulajdonosi és a vállalati érdekek keveredése. Az igazgatósági tagok – csakúgy, mint az ÁPV Rt. ügyintézői, sőt a más intézményekhez fűződő kapcsolatokban a vezetői is – előbb-utóbb a menedzsment (a cég) ügynökeivé válnak ahelyett, hogy ellenőriznék őket; s ezért a menedzsment mindent meg is tesz. „Ha az igazgatóságot nem tudjuk néhány hónap alatt megnyerni magunknak, akkor végünk” – ismerte el ennek fontosságát egy vezérigazgató.

A direkt politikai ráhatás nemcsak az igazgatóságok, hanem a vállalati vezetők összetételét is meghatározza. Ez megint csak összefügg a célok ellentmondásosságával. Ha az ellenőrzés strukturális okok miatt gyenge, akkor deklarált és rejtett tulajdonosi célok elérésének *legfőbb biztosítéka a lojalitás*: olyan vezetőket kell kinevezni, akikről az elkötelezettség és a közvetlen függés együttes hatására feltételezni lehet az éppen aktuális megbízói törekvések hű követését.

A logikai indokláshoz fontos gyakorlati szempontok társulnak. Az egyik magának *a folyamatnak az ördögi köre*, ami nemcsak az igazgatóságra, hanem a menedzsmentre is érvényes: ha valakit korábban politikai megfontolásból neveztek ki, akkor azt kormányváltáskor ugyanilyen okból el is kell küldeni. A másik szempont a hivatalba lépő kormányzat támogatóinak megjutalmazása, amitől a politikusok egyben személyes és újraválasztási előnyöket is remélhetnek.

„Pártvállalatokat irányítok” – mondta lakonikusan az ÁPV Rt. egyik ügyvezető igazgatója. „A cég működését alapvetően a vezetés minősége szabja meg. De ebben nem nekünk van döntő szavunk. Hozott anyagból dolgozunk.” Az eljárás az igazgatósági tagok kiválasztásához hasonló: a hatalmon lévő pártok egyezkednek, a *sine qua non* – általános vélekedés szerint – a politikai elkötelezettség, a hozzáértés csak ezen a kereten belül érvényesülhet.

Az állami vállalatok vezetőinek helyzetére Magyarországon ma sem a stabilitás jellemző: a vezérigazgatói poszt nem nyugdíjasállás. De ez nem mindegyikükre áll egyformán.

²⁵ Az igazgatósági tagok is kaphatnak kedvezményes részvényopciót, de ez csak a tőzsdére bevezetett cégek némelyik esetében fordul elő, amikor tehát az állami tulajdon nem kizárólagos.

Kiseb, kevésbé „fontos” cégek esetében kevésbé gyakori a váltás,²⁶ és ebben a körben a direkt kinevezést olykor a pályázatát helyettesíti (vagy álcázza).

Mindez azt jeleneti, hogy az állami tulajdon *nem szünteti meg* a menedzserek piacát, csak azt a *politikai piac részévé teszi*. Ezért a kiválasztásnak és a felmentésnek is mások a szempontjai, mások a módszerei, mint a magáncégeknél – ami az itt is erős verseny sajátos játékszabályait is meghatározza.

Ösztönzés és ellenőrzés

Az állami tulajdon működésének eddig bemutatott két sajátossága, a célok konfúziója és a tulajdonosi képviselőket ellátók gyenge ösztönöztsége rajzolja ki a kereteket a menedzsment jutalmazásához és ellenőrzéséhez. Ha a célok összetettek és részben rejtőzködők, akkor az *ösztönzési rendszer bonyolulttá*, alapja pedig *vitathatóvá* válik. Ez önmagában is csökkenti a módszerek hatékonyságát, amit tetéz az ellenőrzésre hivatottak korlátozott érdekeltsége a kemény fellépésben; a strukturális bajokat legfeljebb csak enyhítheti a szabályozási eljárások javítása.

Az ÁPV Rt. az 1990-es évek második felétől egységes rendszert vezetett be a vállalatvezetők ösztönzésére. Azóta a többségi tulajdonban lévő cégeket kategóriákba sorolják, döntően a méretük szerint, ami a vezérigazgatói alapfizetések meghatározásához is kiindulópontot ad. A fix jutatást prémium egészíti ki, ami legfeljebb az éves bér nyolcvan százaléka lehet. A nagy magáncégek legtöbbször magasabb arányt részben a kisebb alaphér, részben a tulajdonosi célok struktúrája indokolja: ha a cél nem egyértelmű, akkor külön – változtatható elemekkel – kell elérni az éppen aktuális érdek érvényesítését.

Ezért az ÁPV Rt. többféle feladatot ír elő a vállalatvezetőknek, mégpedig erősen részletezve. Az ösztönzés alapja a terv teljesítése. Előfordul, hogy a vezérigazgatóval minden évben menedzserszerződést kötnek, de ennek hatékonysága nemzetközi tapasztalatok szerint is alacsony (*World Bank* [1995] 22. o.). A szerződést ugyanúgy befolyásolja az információs előnyben lévő vállalatvezetés, mint ha a prémiumot e nélkül kötik különféle mutatókhoz. A holding általános gyakorlata szerint a mozgó bér hetven százalékban néhány eredménymutatótól (nyereségtől, árbevételről) függ az ÁPV Rt. igazgatóságának döntése szerint, a többi pedig ágazati-szakmai prémium, amit a portfólióigazgatóság határoz meg. A rendszernek az információs aszimmetriával és a szereplők kiküszöbölhetetlen önérték-érvényesítésével összefüggő buktatói a tervgazdaság idejéből jól ismertek nemcsak az elemzők, hanem az érintettek előtt is: *a tervalku, a manipulálás lehetősége, a „kimazsolás”*.

„A tervalku ma konszolidáltabb, mint a szocializmusban, mert a vállalatvezetés reálisabb, a politika sem támaszt túlzott igényeket, mi pedig sokéves tapasztalatokkal a hátunk mögött jól ismerjük a terepet” – mondja az ÁPV Rt. egyik ügyvezető igazgatója. Ma is igaz azonban, hogy a menedzsment helyzetéből következően jobban ismeri a feltételeket és lehetőségeket az asztal másik oldalán ülőknél, jó eséllyel meg tudja határozni, és el is tudja érni a „napsütötte sávot”. Ezt segíti a kreatív könyvelés és a kitüntetett feladatok teljesítése más célok rovására. Az utóbbi taktika ellenszere lehet a még nagyobb részletezettség, ami azonban csak bonyolulttá teszi a rendszert, és így nemcsak az előzetes, hanem az utólagos alkuk előtt is megnyitja az utat. A terv ugyanis nem kőbe vésett dokumentum. Év közben lehet módosítást kérni a feltételek lényeges megváltozására hivatkozva (hogy mi a „lényeges”, az megint alku tárgya). A tulajdonos jóváhagyása a prémium-

²⁶ A 24 Volán-vállalat közül például a 2002. évi parlamenti választások után csak két helyen történt csere.

feltételeket is értelemszerűen módosítja. A mozgó bér „korrekciója” nagyritkán így is előfordul, de ez sem teljes megvonás. Veszteséges cégeknél a felső határ az alapfizetés fele, szól az általános szabály – kivéve, ha a veszteség „kódolt”, azaz tervezett.

Az 1990-es évek második feléig, amíg a privatizáció volt az állami vagyonkezelés fő feladata, az ellenőrzés differenciált és a vállalatok többségének véleménye szerint gyenge volt (Voszka [1997] 87–89. o.). Ma már a rendszer sokkal kidolgozottabb, és az ÁPV Rt. vezetői nem alaptalanul büszkélkednek azzal, hogy jobb, mint bármelyik más állami szervezetnél.²⁷ A változások fontos pontja volt az 1999-ben bevezetett, majd továbbfejlesztett monitoring.

A 2001-től működő kontrolligazgatás információs rendszer adatokat gyűjt minden olyan cégről, amelyben az ÁPV Rt. tulajdonhányada tíz százaléknál nagyobb. (A többiektől csak az éves beszámolót kéri.) Negyedévente szolgáltatnak adatot a tőzsdei cégek és a kisebbségi tulajdonban lévők, a többségié pedig havonta. A jelentések tartalmazzák a mérleg, az eredménykimutatás és a pénzforgalom fontosabb sorait, a létszám- és bérstatisztikát, a részesedések változását és nagyobb, homogén portfóliók esetén ágazati és regionális adatokat is, mindenütt beleértve a tervezett és várható értékeket.

A holding munkatársai számára számítógépen elérhető a nyers és feldolgozott adatok, amelyek lehetővé teszik többek között egy-egy ágazat vagy cég elhelyezését különböző rangsorokban. A kontrolligazgatóság heti és gyorsjelentéseket, az ÁPV Rt. igazgatóságának pedig havi és éves összefoglaló tájékoztatókat készít. Kidolgozták a „korai riasztás” rendszerét is, amely öt fokozatban definiálja a kritikus vállalati helyzeteket. A jelzések alapján időben kezdeményezhetők a szükséges lépések, amelyek közül sokszor az első a jelentések gyakoriságának növelése: előfordul, hogy egy válságban lévő cégnek minden héten részletes beszámolót kell írnia. De békésebb körülmények között sem kivételes, hogy a havi beszámolók között időszakban valamilyen részletkérdésről külön jelentést kérnek.

A monitoringrendszer lehetővé teszi, hogy az ügyintézők és a holding vezetői is friss információt kapjanak a cégek működéséről, és megalapozza azt a hitet, amit az egyik portfólió igazgató így fogalmazott meg: „Mi itt érezzük, hogyan lélegzik a vállalat.” Ezzel segíti az irányítást, hozzájárul a vállalati tervek jobb elbírálásához a hosszú időszakok és az ágazaton belüli összehasonlítások lehetőségével. Mindez kétségtelenül *mérsékli, de nem szünteti meg az információs aszimmetriát*: az adatok nem fednek le, és nem fednek fel mindent, nem tudják pótolni a tulajdonos számára a verseny és a tőkepiac korlátozottsága miatt kieső információt.

Finanszírozás – a költségvetési korlát puhasága

A gazdasági átalakulás időszakában az állami tulajdon önmagában már nem garantálta a vállalatok életben tartását. Az egymást követő kormányok hitelesen bizonyították, hogy *nem mentenek meg minden* vállalatot, de azt sem állíthatták szavahihetően, hogy *egyiküket sem* húzzák ki a bajból. Miközben a kiválasztás nem épült szilárd kritériumokra, a formák változatosak, a ráfordítások pedig tetemesek voltak.

1990 óta a központi vagyonkezelő szervezetek irányítása alá került 1859 cég közül 738 jutott a bezárás sorsára (Mészáros [2003]). A vállalatok megmentése ennél kevesebb esetben, de egy-egy

²⁷ Bár a holding egyik vezetője még ma is így jellemzi a helyzetet: „Becsukjuk a szemünket, és vakon repülünk a ködben.”

cégnél akár több tíz-, vagy százmilliárdos nagyságrendben is előfordulhatott. (Az első kategóriába tartozik például a diósgyőri kohászat és több kereskedelmi bank, a másodikba a Postabank és a Magyar Fejlesztési Bank konszolidációja.) A segítséget nemcsak az ÁPV Rt. és jogelődei forrásaiból folyósították, hanem közvetlenül a költségvetésből, más állami szervezetek, főként az MFB kasszájából, esetleg a nyilvános támogatási statisztikákban meg nem jelenő, rejtett formákban (mint a bankok tőkeemelése államkötvényekkel az 1993–1994-es konszolidációs szakaszban). Becslésünk szerint 1990 és 2002 között az összes gazdaságon belüli redisztribúció folyó áron mintegy ötezer milliárdos tételéből 1300 milliárd jutott az állami vállalatoknak, s ebből 500 milliárdot utaltak ki a központi vagyongazdálkodó szervezetek. A módszer lehet kivásárlás felszámolásból, adósságok átvállalása és elengedése, tőkeemelés, tulajdonosi hitel, kezesség- és garanciavállalás, vagyონrészek megvásárlása a cégtől vagy a privatizációs bevételek visszaforgatása (Voszka [2003]).²⁸

Az ÁPV Rt. által adott támogatásoknak mind az összege, mind a kiadásokhoz viszonyított részaránya megugrott 1998 és 2001 között, csúcspontként elérte a százmilliárd forintot.²⁹ Ráadásul 1999-től a kiadások, a következő évtől már önmagukban a támogatási ráfordítások is meghaladták az eladásokból szerzett bevételeket: a különbözetet a holding tartalékalapjának költségvetési feltöltése fedezte.³⁰

Az utóbbi esetekben nyilvánvaló, hogy a megmentésről sem egyedül az ÁPV Rt. határoz: pántlikázott pénzt kap a kormányzattól, amit meghatározott célra kell fordítania. De a holding a saját maga által kitermelt, privatizációból vagy osztalékból szerzett – az évente előírt költségvetési befizetések után fennmaradó – bevételeivel sem rendelkezik önállóan: az egymilliárd forintnál nagyobb támogatások is a kabinet hatáskörébe tartoznak. Vagyis a tulajdonosi döntések egy részét nem a tulajdonosi szervezet, hanem *formálisan is a kormányzat hozza*. Márpedig ez a közvetlen politikai megfontolások újabb szintjét iktatja a folyamatokba.³¹ Nem kerültek nyilvánosságra olyan dokumentumok, amelyek szerint ezeknek a támogatási döntéseknek a versenyképességhez vagy a megtérüléshez kapcsolódó kritériumai lettek volna, inkább a tervgazdálkodásból jól ismert szempontok – a stratégiai fontosság, a méret, a regionális-ágazati vagy a foglalkoztatásban betöltött szerep – számítanak. Az állam azonban sohasem tud elég tőkét adni a „végleges” megoldáshoz: a csepegtetett források nem a kilábalást, csak a túlélést segítik, megteremtve egyben az ismétlődés alapját is.

Mindez alapján véve az ÁPV Rt. belső finanszírozási döntéseire is érvényes. Támogatást szerezni, akár a gondoskodó tulajdonostól, akár a kormányzattól – ahogy az egyik érintett mondta – mindenképpen „vesszőfutás,” hosszú alkudozás eredménye. Ebben a mindenkori koreográfia által meghatározott alsó szintek – a holding döntéseiben a céggel közvetlen kapcsolatot tartó ügyintézők, portfólióigazgatóságok, felsőbb szintekkel szemben pedig maga a holding is – a vállalatok érdekképviselőivé válnak. (Ezért előny, ha a társaság igazgatóságába a tulajdonos rangos munkatársat – legalább ügyvezető igazgatót – delegál, aki „közel van a húsosfazékhoz.”) Az érintettek emellett mozgósíthatják a tulajdonosi körön kívüli politikai kapcsolataikat is. „Az erős vállalatok sohasem vártak az ÁPV Rt.-re, maguk mentek a politikusokhoz, hogy elintézzék, amit el akartak érni” – állítja a holding egyik magas beosztású tisztségviselője.

²⁸ Meg kell jegyezni, hogy ennek kisebbik része nem a vállalatok megmentését szolgálja; előfordul, hogy az ÁPV Rt.-nek fizetnie kell a más állami szervezetektől átvett cégekről, vagy a tőkeemelést jól működő társaságoknak utalják ki az állami tulajdonhányad megőrzése érdekében.

²⁹ A központi vagyongazdálkodó ilyen jellegű kiadásai 1991–1994 között a költségvetés támogatási ráfordításának 28, 1995–1998-ban 35, a következő három évben pedig 46 százalékát tették ki (Voszka [2003] 222. o.).

³⁰ Ez másképpen fogalmazva azt jelenti, hogy a Kornai [1980] által definiált költségvetési korlát nemcsak a vállalatok számára lehet puha, hanem az állami vagyongazdálkodó számára is.

³¹ „Nem magunktól voltunk hülyék” – mondta évekkel ezelőtt, de általános érvénnyel az ÁPV Rt. egyik vezetője (idézi Mihályi [1998] 385. o.).

Az állami vagy tulajdonosi támogatás magáncégek esetében sem kivételes. Ott azonban a központi preferenciák zöme (adókedvezmény, a kis- és középvállalkozások támogatása) nem vesztégtérítésre szolgál, hanem a profit növelésére (Voszka [2003] 222. o.). A tulajdonosi hitel vagy tőkeemelés pedig szigorú megtérülési kritériumokhoz kötött akkor is, ha – mondjuk – a multinacionális cégeken belüli lobbizás, vállalati „politizálás” korántsem ismeretlen.

Az állami vállalatok mesterséges életben tartásának gyakori esetei viszont azt mutatják, hogy a kör egy része folyamatosan vállalatmentő támogatást kap, kemény követelmények nélkül; költségvetési korlátjuk változatlanul puha. Paradox módon a *privatizáció előrehaladása* nem halványította el, hanem *karakterisztikusabbá tette* ezt a jellegzetességet, ami az állami tulajdon szűkülésével, a vagyon maradékjellegének erősödésével a köztulajdonban lévő cégek még nagyobb hányadára érvényes. Így a termékpiacon versenynek a korábban monopolizált tevékenységek felszabadításával is erősödő hatásait az állami tulajdonos tompítja vagy kiküszöböli.

Tulajdon és működés – következtetések

Az elemzésből levonható két legfontosabb következtetés az, hogy a tulajdonos kiléte alapvetően befolyásolja a vállalatok működését, és az állami vállalatok csak különleges, ritka esetekben működhetnek piaci racionalitás szerint.

Az *állami tulajdonnak vannak sajátos vonásai*. Elemzésünk a kutatásoknak azt az irányzatát erősítette meg, amely szerint a *tulajdonos kiléte számít*. A magyar átalakulás tapasztalatai alapján is igaznak látszik ugyan, hogy a magánkézbe adás önmagában nem elégséges feltétel a verseny piac létrejöttéhez, többek között minden vállalat költségvetési korlátjának megkeményítéséhez vagy a gazdaság és a politika szétválasztásához. Ebből arra a következtetésre is lehet jutni, hogy a privatizáció nem mindig, nem minden esetben jobb az állami tulajdonnál. Az is igaz, hogy a nagy magánvállalatok irányítása sok hasonló nehézséggel küzd, mint az állami társaságoké. Az alapvető gondok, mint a megbízó-ügynök probléma, a szereplők önérdékkövetése, az információk egyenlőtlen megosztása, ebből következően bonyolult döntésmegosztási, ellenőrzési és ösztönzési rendszerek kialakítása mindenütt jellemző, ahol szétválík a tulajdonlás és a menedzsment. Ezeket a nehézségeket azonban köztulajdon esetén olyan további strukturális adottságok tetézik, amelyek *sajátos jegyekkel is felruházzák a működési mechanizmust*, befolyásolva az összes szereplő érdekérvényesítésének feltételeit, ezen keresztül a vállalati magatartást és a teljesítményeket (még ha ezek empirikus összehasonlítása felemás eredményekre vezet is).

A különbségek két legfontosabb eleme a *tulajdonosi célok* összetett és részben rejtőzködő jellege, valamint a *közvetlen politikai befolyás*. E sajátosságok elválaszthatatlanok az állami tulajdon fenntartásának-kiterjesztésének indokaitól és a köztulajdon – természetében rejlő – politikai jellegétől, attól, hogy a megbízó itt maga is megbízott, mégpedig politikai jellegű ügynök: a szavazópolgárok képviselője. A differenciált törekvések követő „végső tulajdonosoknak” a lehetőségük és érdekelttségük is gyenge a köztulajdon működésének ellenőrzésére, ami a politikai ügynökök érdekelttségét is elhalványítja, megkönnyítve, hogy a politikusok – mint minden ügynöki helyzet szereplői – saját önérdékeiket kövessék, nem pedig a sokrétű és nehezen megfogható közérdeket.

Ezek az alapvető jellegzetességek – a módszerek finomítása ellenére – ma is érvényesek a magyar állami vállalatokra. A magántulajdonosok viszonylag egyértelmű profitnövelési, vagyongyarapítási céljaitól eltérően az állami célok keverték és ellentmondásosak. A tulajdonosi képviselőket ellátó testületek és a menedzsment kinevezése a politikai

piac logikáját és eljárásrendjét követi. Az ellenőrzési rendszer hatékonyságát ugyanúgy csökkenti az információs aszimmetria, mint magángazdaságban, de ezt tetézi, hogy a verseny és a tőkepiac korlátozottsága miatt a tulajdonosi jogok gyakorlói általában kevesebb információval rendelkeznek, és pozicionális-anyagi érdekeltségük is gyengébb a kontroll gyakorlására. A vállalatok sokrétű érdekképviseleti rendszere pedig sokszor azt is elbizonytalanítja, hogy ki a megbízó, és ki az ügynök. A célok összetettségéből az ösztönzési szisztéma bonyolultsága következik, a jutalmazás előzetes és utólagos alku tárgyává tehető. A döntési rendszer specifikuma a rendszeres, közvetlen kormányzati beavatkozás és – részben ezért, részben a célok jellege miatt – a profitérdekektől eltérő politikai és egyéb sajátos szempontok dominanciája. Ezért az állami vállalatok költségvetési korlátja általában – bár differenciált módon – a magáncégeknél puhább, a tőkepiac és a termékpiacon verseny fegyelmező ereje gyengébb.

Az állami vállalatok csak különleges, ritka esetekben működhetnek piaci racionalitás szerint. Milyen feltételek mellett válhat tehát az állami cég profitmaximalizáló-vagyonnövelésre törekvő, azaz piaci típusú vállalkozássá? Elemzésünk azt mutatta, hogy az állami vállalatok piaci típusú viselkedését akadályozó tényezők mindegyike visszavezethető a törvényi keretek meghatározásán és azok betartásának ellenőrzésén túllépő, rövid távú hatalmi érdekeket követő politika közvetlen befolyásra. Az állami cég tehát *akkor és csak akkor működhet piaci módon, ha ezt a politikai hatást kívül lehet rekeszteni a vállalatirányításon,*³² mégpedig hosszú távon és kiszámíthatóan, azaz hiteles elkötelezettség alapján. Ez biztosíthatja, hogy az állami tulajdonos célja a profit- és vagyonnövelés legyen, speciális célok hiányában a vállalatot ne tartsák mesterségesen életben, a cég ne élvezzen monopolhelyzetet, így tevékenysége és a menedzsment eredményessége más vállalatokéval összehasonlíthatóvá váljon, a tulajdonos képviselőit és a menedzsmentet ne a politikai piac szabályai szerint nevezzék ki és váltsák le, mindennek következtében a vállalatvezetők ösztönzése és ellenőrzése az egyértelmű célokhoz igazodva, a piaci információkat is felhasználva erős legyen.

A mai magyar állami vállalatok között is van, amelyik elvileg megfelel(het) a fenti kritériumoknak, vagy legalább nagy részüknek (például a Szerencsejáték Rt.). A politikamentességet azonban egy-egy cégre nehéz hitelesen képviselni, amikor – mint a tapasztalatok mutatják – a rendszer egésze másképpen működik.³³

Ez nem jelenti azt, hogy minden céget feltétlenül privatizálni kellene. Lehetnek olyan sajátos tevékenységek, amelyek állami kézben tartását a politikai indokok mellett valamilyen piaci kudarcra hivatkozva is megalapozottan védeni lehet. A kör meghatározásához minden egyes tevékenységgel, illetve vállalattal kapcsolatban érdemes elvégezni az orvosolhatóság tesztjét. Ha az állami tulajdon alkalmasnak látszik a kitűzött célok elérésére, és nincs reálisan megvalósítható, hatékonyabb alternatívája, a döntéshozóknak akkor is világosan látniuk kell, és a nyilvánosság előtt sem titkolhatják: a köztulajdon fenntartásának-kiterjesztésének nemcsak hasznai vannak a társadalom vagy egy szűkebb csoport számára, hanem ez kockázatokkal, közvetlen és közvetett költségekkel is jár.

³² Ezt a feltételt, bár kevésbé szigorúan, más tanulmányok is megfogalmazzák, lásd például *Shirley-Walsh* [2000] összefoglalóját.

³³ Vagyis általánosságban nem igazolódott Kornai Jánosnak az a korai feltevése, amely szerint „Elképzelhető, hogy amikor az állami vállalatok csak szigetek a magángazdaság tengerében, akkor maguk is kénytelenek úgy viselkedni, mintha magántulajdonban lennének” (*Kornai* [1989] 28. o.).

Hivatkozások

- AGHION, PH.–BLANCHARD, O.–CARLIN, W. [1994]: The Economics of Enterprise Restructuring in Central Eastern Europe, CEPR Discussion Papers No. 1058.
- ASLUND, A. [1997]: Possible Future Direction for Economies in Transition. Megjelent: *Nelson–Tilly–Walker* [1997] 453–470. o.
- ÁPV Rt. [2001]: Tájékoztató az ÁPV Rt. portfóliójába tartozó társaságok monitoringrendszeréről. Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Részvénytársaság, Budapest.
- BLANCHARD, O. [1997]: The Economics of Post-communist Transition, Clarendon Press, Oxford.
- BOYCO, M.–SHELEIFER, A.–VISHNY, R. [1996]: A Theory of Privatization. *The Economic Journal*, Vol. 106. No. 435. 309–319. o.
- CLAGUE, CH.–RAUSSER, G. C. (szerk.) [1992]: The Emergence of Market Economies in Eastern Europe. Blackwell, Cambridge, Oxford.
- CLARKE, T.–PITELIS C. (szerk.) [1993]: The Political Economy of Privatisation, Routledge, London, New York.
- COASE, R. H. [1964]: The Regulated Industries: Discussion. *American Economic Review*, No. 54. (május) 194–197. o.
- CSABA LÁSZLÓ [1994]: Az összeomlás foratókönyvei. Figyelő Kiadó, Budapest.
- CSUHAJ ILDIKÓ [2004]: Fidesz-javaslat: rendkívüli parlamenti ülés a privatizációról. Népszabadság, július 27.
- DE ALESSI, L. [1980]: Economics of property Rights: A Review of Evidence. *Research in Law and Economics*, Vol. 2. 1–47. o. Megjelent: *Yarrow–Jasinski* [1996a] 233–280. o.
- DE ALESSI, L. [1987]: Prospects of Privatization. *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 36. 24–35. o. Megjelent még: *Yarrow–Jasinski* [1996a] 281–293. o.
- DEWATRIPONT, M.–MASKIN, E. [1995]: Credit and Efficiency in Centralized and Decentralized Economies. *Review of Economic Studies*, No. 4. 541–555. o.
- DIANKOV, S.–MURREL, P. [2002]: Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey, CEPR Discussion Papers No. 3319.
- EBRD [1997]: Transition Report. London.
- EBRD [1998]: Transition Report. London.
- EBRD [1999]: Transition Report. Ten Years of Transition. London.
- A FIDESZ... [2004]: A Fidesz a magánosítás ellen. *Magyar Hírlap*, október 5.
- FRYDMAN, R.–RAPACZYNSKI, A. [1994]: Privatization in Eastern Europe: Is the State Withering Away? CEU Press, Budapest, London, New York
- GALBRAITH, J. K. [1990]: The Rush to Capitalism. *The New York Review of Books*, No. 25. (október).
- GROSFELD, I.–ROLAND, G. [1995]: Defensive and Strategic Restructuring in Central European Enterprises. CEPR Discussion Papers, No. 1135.
- HELLMAN, J.–KAUFMANN, D. [2001]: Confronting the Challenge of State Capture in Transition Economies. *Finance and Development*, Vol. 38. No. 3.
- ISKANDER, M. R.–CHAMLOV, N. [2000]: Corporate Governance: A Framework for Implementation. World Bank Group, Washington D.C.
- KARSAI GÁBOR–KRASZNAI ZOLTÁN–LAJTAI GYÖRGY–NÉMETHNÉ PÁL KATA [1997]: Állami vagyonkezelés: minták érték nélkül? *Külgazdaság*, 12. sz. 37–48. o.
- KORNAI JÁNOS [1980]: A hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1989]: Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében. *Heti Világgazdaság Kiadó*, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1990]: The Affinity between Ownership Forms and Coordination Mechanisms: The Common Experience of Reforms in Socialist Countries. Megjelent: *Yarrow–Jasinski* [1996a] 448–465.
- KORNAI JÁNOS [1993]: A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan. *Heti Világgazdaság Kiadói Részvénytársaság*, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [2000]: A költségvetési korlát megkeményítése a poszt-szocialista országokban. *Közgazdasági Szemle*, 1. sz. 1–22. o.
- LAFFONT, J. J.–TIROLE, J. [1991]: The Politics of Government Decision-Making: A Theory of Regulatory Capture. *Quarterly Journal of Economics*, november, 1089–1127. o.

- LUDÁNYI ARNOLD–VOSZKA ÉVA [2004]: Az állam mint tulajdonos–piacgazdasági környezetben. Kézirat.
- MATHEW, U.–HOOPER, N. [1993]: The political economy of competitive tendering. Megjelent: *Clarke–Pitelis* [1993] 145–159. o.
- MÉSZÁROS TAMÁS [2003]: Privatization in Hungary. Facts and Experiences. Előadás, kézirat.
- MIHÁLYI PÉTER [1998]: A magyar privatizáció krónikája 1989–1997. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- MOORE, J. [1986]: Why Privatize? Megjelent: *Yarrow–Jasinski* [1996a] 479–491. o.
- MORRISON, H. [1933]: Socialization of Transport.
- MURRELL, P. [1992]: Evolution in Economics. Megjelent: *Clague–Rausser* [1992] 35–54. o.
- NELLIS, J. [1994]: Is Privatization Necessary? World Bank Viewpoint, Note 17. május.
- NELSON, J. M.–TILLY, CH.–WALKER, L. [1997]: Transforming Post-communist Political Economies. National Academy Press, Washington D.C.
- NORTH, D. C. [1990]: Institutions. Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- NORTH, D. C. [1992]: Privatization, Incentives, and Economic Performance. Megjelent: *Yarrow–Jasinski* [1996a] 370–386. o.
- OLSON, M. [1965]: The Logic of Collective Action. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- OLSON, M. [1987]: Nemzetek felemelkedése és hanyatlása. Gazdasági növekedés, stagfláció és társadalmi korlátok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- OLSON, M. [1992]: Preface. Megjelent: *Clague–Rausser* [1992] vii–x. o.
- PELTZMAN, S. [1976]: Toward a more general Theory of Regulatory Regulation. *Journal of Law and Economics*, Vol. 19. No. 2. 211–248. o.
- PINTO, B.–BELKA, M.–KRAJEWSKI, S. [1993]: Transforming State Enterprises in Poland: Evidence on Adjustment by Manufacturing Firms. *Brookings Papers on Economic Activity*, No. 1. 213–261. o.
- POSNER, R. A. [1974]: Theories of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*, Vol. 5. No. 2. 335–358. o.
- PRZEWORSKI, A. [1997]: The State in a Market Economy. Megjelent: *Nelson–Tilly–Lee* [1997] 411–420. o.
- ROLAND, G. [2000]: Transition and Economics. Politics, Markets and Firms. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- SAPPINGTON, D. E.–SIDAK, G. J. [1999]: Incentives for Anticompetitive Behavior by Public Enterprises. Joint AEI-Brookings Center for Regulatory Studies, Working Paper.
- SCHAFFER, M. E. [1989]: The Credible Commitment Problem in the Center-Enterprise Relationship. *Journal of Comparative Economics*, No. 3. 359–382. o.
- SHIRLEY, M.–WALSH, P. [2000]: Public versus Private Ownership. *World Bank Policy Research Papers*, No. 2420.
- SHLEIFER, A.–VISHNY, R. [1994]: Politicians and Firms. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 109. No. 4. 995–1025. o.
- SOMOGYI LÁSZLÓ–TÖRÖK ÁDÁM [1993]: Property Rights. Competition Policy and Privatization in the Transition from Socialism to Market Economy. Megjelent: *Somogyi* [1993] 208–226. o.
- SOMOGYI LÁSZLÓ (szerk.) [1993]: The Political Economy of the Transition Process in Eastern Europe. Edward Elgar, Cheltenham, Brookfield.
- STARK, D. [1994]: Új módon összekapcsolódott régi építőelemek: rekombináns tulajdon a kelet-európai kapitalizmusban. *Közgazdasági Szemle*, 11. sz. 933–948. o. 12. sz. 1053–1069. o.
- STIGLER, G. J. [1971]: The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics*, No. 3.
- STIGLITZ, J. [2000]: A kormányzati szektor gazdaságtana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Kerszöv, Budapest.
- STIGLITZ, J. [2001]: The Rebel Within. Joseph Stiglitz, a Világbank korábbi vezető közgazdászának válogatott beszédei. Ha-Joon Chang kommentárjaival. Anthem World Economics. Wimbledon Publishing Co. London.
- VICKERS, J.–YARROW, G. [1991]: Economic Perspectives on Privatization. *Journal of Economic Perspectives*, No. 5. No. 2.
- VICKERS, J.–YARROW, G. [1993]: Privatization. An Economic Analysis. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

- VOSZKA ÉVA [1990]: Kötéltánc. A Ganz Danubius Hajó és Darugyár társasággá alakulása. Külgazdaság, 1990. 10. szám 18–31. o.
- VOSZKA ÉVA [1997]: A dinoszauruszok esélyei. Nagyvállalati szerkezetátalakítás és privatizáció. Pénzügykutató Rt.–Perfekt Kiadó, Budapest.
- VOSZKA ÉVA [2000]: Tulajdonosi szerkezet és vállalatirányítás a magyar nagyiparban. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz. 549–564. o.
- VOSZKA ÉVA [2001]: Privatizáció helyett újraelosztás. Az állami vagyon sorsa. Közgazdasági Szemle, 10. sz. 726–744. o.
- VOSZKA ÉVA [2003]: Versenyteremtés–alkuval. Demonopolizáció és állami támogatás az átalakulás idején, Akadémia Kiadó.
- WILLIAMSON, O. E. [1996]: The Mechanisms of Governance. Oxford University Press, New York, Oxford.
- WORLD BANK [1995]: Bureaucrats in Business. World Bank Policy Research Report, No. 15037.
- YARROW, G.–JASINSKI, P. (szerk.) [1996a]: Privatization. Critical Perspective on the World Economy. Routledge, London, New York.
- YARROW, G.–JASINSKI, P. [1996b]: Privatization: An Overview of the Issues. Megjelent: *Yarrow–Jasinski* [1996a] 1–47. o.

**Kautz Gyula születésének 175. évfordulója alkalmából
a Budapesti Corvinus Egyetem
Közgazdasági Elméletek Története tanszék gondozásában
az Aula Kiadó az alábbi köteteket jelentette meg**

Kautz Gyula: A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése

Magyar Közgazdasági Klasszikusok sorozat, Aula, 2004. 628 o. 6900 forint

A könyv a magyar közgazdasági gondolkodás egyik legjelentősebb alakjának, Kautz Gyulának (1829–1909) világhírű műve, amelyet 1860-ban Bécsben adtak ki *Die geschichtliche Entwicklung der National-Oekonomik und ihrer Literatur* címen. A magyar közgazdasági kultúrának nagy adósságát törlesztették a kiadásban közreműködők azáltal, hogy majdnem másfél évszázaddal a megjelenés után magyarul is olvashatóvá vált az elmélet-történeti szakirodalomban máig idézett, 19. századi alapműként kezelt könyv, amelyet tartalma, koncepciója és nagynevű olvasói (Marshall, Marx, Hayek, Roscher, Knies, Jevons, Schumpeter, Ingram, Schäffle, Stein, Wagner stb.) egyaránt megérdemelt hírnévre emeltek.

A könyvet *Bródy András, Frenkel Gergely, Hild Márta és Horváth László* fordította magyarra. A kötet *Bekker Zsuzsa* zárótanulmányát is közli, amely részletesen feldolgozza a mű hazai és nemzetközi recepcióját, áttekinti Kautz elmélet-történet-írói munkásságát, koncepcióját és e koncepció hatását a magyar hagyományban.

Kautz Gyula: Államgazdaság- vagy pénzügytan

Magyar Közgazdasági Klasszikusok sorozat, Aula, 2004. 384 o. 4200 forint

Kautz először 1863-ban írt nemzetgazdaság- és pénzügytani kézikönyvet, amely a Heckenast kiadónál jelent meg. A többször kiadott, lassan három kötetessé bővülő, több generáció tankönyveként használt mű a kor nemzetközi szintű tudósának példaszzerű munkája.

AULA KIADÓ

1093 Budapest, IX. Közraktár u. 2/b, tel./fax.: 217-2714 és 455-0579
aula@uni-corvinus.hu, raktar@uni-corvinus.hu